

100 ГОДИНИ ОТ ОБЯВЯВАНЕ НЕЗАВИСИМОСТТА НА БЪЛГАРИЯ

100 YEARS FROM DECLARING THE INDEPENDENCE OF BULGARIA

100 ЛЕТ СО ДНЯ ОБЪЯВЛЕНИЯ НЕЗАВИСИМОСТИ БОЛГАРР

Assoc.prof. dr. eng. Uzunov P.
Faculty of Aviation – National Military University, D. Mitropolia, Bulgaria

Abstract: *On 09.22.1908 prince Ferdinand I uses the complex political situation, the concerned states unreadiness to wage war and with Manifest to Bulgarian people in the church “St. 40 martyrs” in Veliko Tarnovo declares the independence of Bulgaria. The fate of the nationalized Bulgarian railways becomes major economic issue in admitting independence of Bulgaria. Declaring independence of Bulgaria is carried out without the consent of the Great Powers and Turkey. After 512 years Bulgarian ruler is nominated “Tsar” and Bulgaria becomes independent state.*

KEYWORDS: INDEPENDENCE OF BULGARIA, BULGARIAN RAILWAYS

Привечер на 03. 03. 1878 г., в Сан Стефано, бил подписан мирният договор между Русия и Турция. Този договор предвиждал създаването на автономно Княжество България със свое правителство и войска. Границите на българското княжество включвали цяла Северна България, без Северна Добруджа (предоставена на Румъния, в замяна на Югозападна Бесарабия, върната на Русия), цяла Тракия, без Одринско и Гюмюрджинско (останали в Турция), цяла Македония, без Солунска област и Халкидическия полуостров (Нишка област останала в пределите на Сърбия).

Макар и да не решавал радикално Източния въпрос, Санстефанския договор бил голяма крачка във вековната борба на балканските народи в Османската империя за премахването на феодалните окови и националния гнет – Румъния, Сърбия и Черна гора получили пълна независимост и редица териториални разширения, а българският народ получил правото за трети път в многовековната си история на Балканите да създаде своя държава.

За съжаление сключеният в Сан Стефано мирен договор бил предварителен (прелиминарен), защото съществувала тайна договореност между Русия и Австро-Унгария, според която всички резултати от войната, засягащи интересите на Великите сили, трябва да бъдат окончателно решени на общ форум. Такъв смисъл имала Тайната Будапещенска конвенция с Австро-Унгария от януари-март 1877 г.

Руската дипломация започва сондажи за получаване подкрепата на Австро-Унгария и Англия, но резултатите са повече от плачевни - на продължилия един месец (от 01.06.1878 г. до 01.07.1878 г.) Берлински конгрес, обединените срещу Русия т. н. Велики сили жестоко разпокъсват Санстефанска България – образува се автономно Княжество България (включва Северна България, Софийския санджак и Варненска област), васално на султана и Източна Румелия (Южна България), оставаща под политическата и военна власт на Османската Империя. Другите части, в които основно преобладавало българско население (Македония, Беломорска и Одринска Тракия) останали в пределите на Империята.

Известно е защо Русия приема унижителните решения на Берлински конгрес. Тя вече е изразходвала значителни материални и човешки ресурси за спечелването на Руско-турската освободителна война от 1877-1878 г. и едва ли би могла да води успешни войни срещу Европейските държави. Все пак началото е поставено и българският народ трябва да довърши започнатото с Освобождението.

За около два месеца е създадена Търновската конституция (10.02.1879 г. до 16.04.1879 г.). Формата на управление е монархическа (друга към този момент тя не би могла и да бъде!) и Първото Велико народно събрание, свикано във Велико Търново през месец април 1879 г. избира 22

(двадесет и две) годишния поручик, немския принц Александър Батенберг, за български княз.

Младият български княз ще направи много грешки, но неговото име завинаги остава свързано със Съединението на Княжество България и Източна Румелия (06. 09. 1885г.), както и с военната, и с дипломатическата защита на този забележителен акт.

И все пак, остроо противопоставяне с Освободителката Русия през 1886г. довежда до абдикацията на княз Александър I. През месец ноември 1886г., след отказа на датския принц Валдемар да стане български владетел, Русия скъсва дипломатическите си отношения с България за около девет години. Това вече поставя България в изключително трудна вътрешно и външно-политическа ситуация.

През декември 1886г. Третото Велико народно събрание натоварва д-р Константин Стоилов, Димитър Греков и Константин Хаджикалчов да обиколят Западните държави и да намерят приемлива кандидатура за княз! След шестмесечно „ходене по мъките“, през лятото на 1887г., българските пратеници разговарят във Виена с почти последния останал сериозен кандидат – принц Фердинанд Сакс-Кобург-Гота, офицер от австрийската армия, немски потомствен аристократ и френски принц.

На 23 юни 1887г. Великото Народно събрание избира Фердинанд Кобург-Гота за български владетел, а на 14. 08. 1887г. последният полага клетва във Велико Търново, като втори български владетел. Франция, Германия и Русия обявяват избора за незаконен, Портата не изразява мнението си веднага (по-късно също го приема за незаконен!), а Англия и Австро-Унгария заемат двусмислена позиция (изборът е законен, но само след положителна санкция на Турция).

Княз Фердинанд I навлиза в държавния живот на България много внимателно. Основната причина за това, от една страна е обстоятелството, че докато княз Александър I е любимец и протеже на императора Всерусийски, то княз Фердинанд пристига почти „инкогнито“ в България, непризнат от никоя велика сила и от никоя европейска държава. От друга страна изпълнителната власт се намира в ръцете на един показал само за няколко месеца превъзходни управленчески качества държавник – Стефан Стамболов. В допълнение, може да се каже, че роля изиграва и вродената съобразителност на княз Фердинанд.

Новият владетел внимателно наблюдава и изучава както новата си родина, така и отношенията на външния свят към нея. Това не означава нерешителност на амбициозния кобургски принц. Дори може да се твърди, че по решителност на позициите и действията си, той е най-енергичният на Балканите. До времето на правителството на Константин Стоилов, князът използва възприетия (а и наложен му от обстоятелствата) принцип: „царят царува, но не управлява“.

До 1894 г., когато Стефан Стамболов е отстранен от власт, не е било възможно възстановяването на връзките с Русия. Едва при новото правителство на Константин Стоилов започва нормализиране на взаимните отношения. Княз Фердинанд и премиерът Стоилов разбират, че това е единственият път към международно признаване на княза, а оттам – и на държавата. Още през лятото на 1895 г. българска делегация посещава Санкт Петербург, но двустранните отношения се възстановяват официално едва след като княз Фердинанд се съгласява престолонаследникът Борис да бъде миропомазан по православен обряд, както изисква Търновската конституция. На 2 февруари 1896 г. главата на българската православна църква Екзарх Йосиф извършва миропомазването, а кръстник става руският император Николай II. Скоро след това идва признаването на княз Фердинанд I и от другите Велики сили. Сближение се постига и със Сърбия, с която България сключва споразумение за координиране на действията по македонския въпрос и търговски договор. Нормализирането на външните отношения помага на България да получи още три султански берата за български владци в Битоля, Дебър и Струмица. Високата порта разрешава да бъдат открити български търговски агентства в Солун, Битоля и Скопие, което допълнително укрепва българските позиции в Македония.

Независимо от външнополитическата изолация и вътрешнополитическата опозиция, при управлението на Стефан Стамболов България бележи значителен икономически разтеж. Впрочем дейността на всички български правителства след Освобождението до началото на Балканската война е свързана с укрепване на икономиката и създаването на силна, обвръзана и добре оборудвана армия (Към 1908г. България е имала 9 (девет) напълно окомплектовани пехотни дивизии в състав около 55 000 души!). Така през 1888г. министър-председателят внася в Народното събрание втория си план за транспортното развитие на държавата – Закона за железопътната мрежа на княжеството. Правителството се натовазва да изгради линиите Ямбол-Бургас, Каспичан-Търново, Плевен-София-Кюстендил, както и да свърже тези линии с Варненското пристанище. През юли 1888г. тържествено е открита жп. линията Цариград-София-Вакарел. Скоро след това държавата национализира жп. отсечката Вакарел-Белово на компанията Виталис, въпреки енергичните протести на Австро-Унгария и Турция. Линията Белово-Цариград е открита през октомври същата година. Две години по-късно започва строежът на линията Ямбол-Бургас. През 1893г. е открита линията София-Радомир и е изплатена окончателно сумата на английските акционери по покупката на линията Русе-Варна.

След оставката на Стоилов, прозрял психологията на българския политик, на котериите и партийните страсти в нашата страна, придобил ясна представа за сложното положение, в което се намира България, княз Фердинанд I навлиза решително в управлението на страната. Докато в цялото първо десетилетие на заемане на българския престол княз Фердинанд I се ограничава само в даване на становища за лицата, заемащи постове във военното министерство и дипломатическия корпус, непосредствено след оставката на Стоилов князът все повече определя (а и налага) отношението си по избора на министър-председателя. Това става винаги по начин, който не противоречи на конституцията и в този смисъл т.нар. „личен режим“ на Фердинанд през мирния период на неговото управление е служил главно за предотвратяване на безконечни кабинетни кризи и отстраняване на един кабинет, след като практически е изразходвал възможностите си. Фердинанд I се стреми винаги към създаване на хомогенни, дори при възможност еднопартийни кабинети, което увеличава личната отговорност и осигурява ефективност на управлението в един период, когато България показва забележителен възход във всички сфери на своето развитие.

Към 1908 г. България де факто се явява суверенна държава, след като се отърва от ограниченията предвидени в

Берлинския договор: неплащането на васалния данък под предлог за недоразумения, свързани с дейността на международната комисия по определяне на размера му, създаването на регулярна армия, сключването на търговски договори чрез двустранни преговори с редица страни, самостоятелното установяване на гранични мита, назначаването на дипломатически преставители предимно в другите балкански страни и т. н. Обаче от гледна точка на международно-правните отношения за придобиване на статут на пълноправен субект за външнополитически действия България се нуждае от международно признаване на нейния суверенитет.

Благоприятният конюнктурен повод се появява през лятото на 1908 г. с избухването на младотурската революция (11 юли) и възстановяването на Конституцията на Османската империя от 1876 година (23 юли). Инициативата за форсиране обявяването на независимостта принадлежи на премиера демократ Александър Малинов, който сондира становището на монарха чрез серия от разговори между 23 и 26 август.

Към благоприятните обстоятелства добавяме дипломатическият скандал с българския агент в Цариград Иван Ст. Гешов на 30 август, когато не е поканен на приема от турския външен министър Тефик паша, с цел да се подчертае васалния му статут, както и с избухналата на 5 септември стачка на Източната жп линия в Турция, която се пренася и върху частта ѝ на българска територия.

Строежът на Източната железопътна линия - международният път Виена - Цариград, който през Сърбия и България свързва Европа с Близкия изток, започва през 1870 г. и завършва през 1888 г. В случая става дума за отсечките Свиленград - Белово и Симеоновград - Нова Загора - Ямбол, които са собственост на Турция и се експлоатират от Компанията на Източните железници.

Разбира се, че Фердинанд не е могъл да наруши еднолично Берлинския договор, затова той провежда преговори във Виена с австроунгарския император Франц Йосиф да стане така, че първо Австро-Унгария да наруши клаузите на договора (а тя го е подписала!), като анексира Босна и Херцеговина, а след това да се провъзгласи Българската независимост, така че гневът на останалите Велики сили да не се струпа върху главата само на нещастна България. Отговорността би паднала и върху едната от държавите, подписали Берлинския договор, срещу което пък ние я подкрепяме за Босна и Херцеговина, тъй да се каже, доколкото имаме думата. Това е ловък ход, който се оказва успешен.

Не отговаря на историческите факти твърдението, че Фердинанд е бързал, движен само от суетно нетърпение, напротив: правителството на Демократическата партия начело с Александър Малинов е много по-нетърпеливо и дори в началото на септември завзема Източните железници, минаващи през наша територия, които са австрийско-германска собственост, използвайки стачката на железничарите. Целта на правителството е била да обезпечи България с инфраструктура при евентуално военно усложнение с Османската империя, за да не се повтори проблемът от Сръбско-Българската война, когато Българските войници не са могли да ползват чуждите железници. И се заражда комична кавга между княза и премиера, всеки от които си представял по свой начин подготовката за великото събитие, за което всъщност и двамата работят всеотдайно: "Върни веднага железниците на австрийците, ще провалиш преговорите", нарежда Фердинанд на Малинов от чужбина, където се намира в началото на септември. "Няма да ги върна, може да потрябват", инати се Малинов и "заповядва" на княза да тръгва веднага за София, за да пише манифеста за независимостта. Фердинанд започва да отлага завръщането си, докато убеди министър-председателя. Според Ал. Малинов това забавяне се дължи на изчакване съгласието на императора на Австро-Унгария.

И така, на 22 септември държавният глава, правителството и партийните водачи се събират не къде да е, а в средновековната Иван-Асенова църква "Св. 40 мъченици" във

Велико Търново, за да подчертаят историческата приемственост с Второто Българско царство, казва проф. Марков. Там първо се отслужва молебен, а след това на хълма Царевец премиерът Александър Малинов прочита манифеста, подписан от Фердинанд, с който се провъзгласява независимостта на България.

„Манифест към българския народ

По волята на незабвения Цар Освободител, великият братски руски народ, подпомогнат от добрите ни съседи, поданиците на Негово Величество Румънския Крал, и от юначните българи на 19 февруари 1878 година сломихме робските вериги, що през векове оковаваха България, някога тъй велика и тъй славна. Оттогава до днес, цели тридесет години, българският народ, непоколебимо верен към паметта на народните дейци за своята свобода и въодушевяван от техните завети, неуморно работи за уреждането на хубавата си земя и създаде от нея, под мое ръководство и онова на о бозе почившия княз Александър, държава достойна да бъде равноправен член в семейството на цивилизованите народи. Винаги миролюбив, моят народ днес копнее за културен и икономически напредък; в това отношение нищо не бива да спъва България; нищо не трябва да пречи за преуспяването ѝ.

Такова е желанието на народа ни, такава е неговата воля. Да бъде според както той иска.

Българският народ и държавният му глава не могат освен еднакво да мислят и едно да желаят.

Фактически независимата ми държава се спъва в своя нормален и спокоен развой от едни узи, с формалното разкъсване на които ще се отстранят и настаналото охлаждане между България и Турция.

Аз и народът ми искрено се радваме на политическото възраждане на Турция; тя и България - свободни и напълно независими една от друга, ще имат всички условия да създадат и уячат приятелските си връзки и да се предадат на мирно вътрешно развитие.

Въодушевен от това светло дело и да отговоря на държавните нужди и народно желание с благословението на Всевишния, прогласявам съединената на 6 септември 1885 година България за независимо българско царство и заедно с народа си дълбоко вярвам, че този ни акт ще намери одобрението на великите сили и съчувствието на целия просветен свят.

Да живее свободна и независима България! Да живее българският народ!"

Във връзка с Манифеста, писан от Ал. Малинов, във влака от Русе за Велико Търново, премиерът си спомня нещо любопитно:

„ ... Един ден бяхме поканени от царя на гости в Ситняково, гдето пренощувахме, а на другия ден се изкачихме с коне на Мусала. Тук сюрпризирахме царя с манифеста, преписан върху пергаментна книга от един наш художник. Помолихме го да го подпише, приподписахме го и ние всички, като за писалищна маса ни послужи един голям гранитен блок; така подписания манифест вложихме в една хубава сребърна кутия, също художествено изработена в български стил и го поднесохме на царя заедно с писалката, с която подписахме въпросното копие от манифеста. В същност днес то трябва да се смята за оригинал, защото друг подписан от царя и министрите му в държавните архиви няма.”

С обявяване на независимостта е свързан още един акт, пренебрегван от изследователите. Оказва се, че в новата ни история Фердинанд е единственият владетел, не само избран за такъв от Велико народно събрание (Третото, на 23 юни 1887 год.) в Търново, но и провъзгласен за цар в старата българска столица на 22 септември 1908 год. в унисон с изискванията на Търновската конституция и заветите на Учредителното народно събрание. Това говори за уважение и придържане към изискванията на родовата памет. Само военно-временните условия на 3 октомври 1918 год. спасяват простъпката на сина

му Борис III да не бъде коронясан в Търново, както повеляват изискванията, а набързо в София и не пред Велико народно събрание, което да узакони прерогативите му след абдикацията на неговия баща.

Започва повече от шестмесечната борба за узаконяване на обявяването на Независимостта на България пред света. Борбата се води предимно на дипломатическото поприще, защото към момента само България разполага с боеспособна и боеготовна армия.

На заплахите с война от страна на Османската империя България отговаря с военна мобилизация и същевременно декларира готовност за мирно уреждане на конфликта.

Започват мъчителни преговори. Австро-Унгария, като велика сила, успява да си уреди въпроса. България остава сама, общественото мнение отхвърля всякакви условия, назрява опасност от военен конфликт с Турция. Тогава министърът на земеделието и търговията Андрей Ляпчев проявява учудващи дипломатически качества и след тежки, продължителни преговори успява да сведе сумата, дължима от България за обявяване на Независимостта и откупуване частта на Източната ж.п. линия от 650 милиона на 82 милиона златни франка. По същото време Русия, която е понесла поражения в Далечния Изток, няма никакъв интерес от военен конфликт на Балканите, в който несъмнено ще бъде въввлечена. Тя предлага на Османската империя, която ѝ дължи около 80 млн. златни франка, да ѝ опрости дълга, а България да получи изгоден заем от Русия при около 4 процента лихва на същата сума.

Така, най-трудният въпрос - финансовият, най-сетне е решен. И на 6 април 1909 г. Андрей Ляпчев и външният министър на Османската империя Рифат паша подписват протокола за признаване на Независимостта на България, естествено в присъствието на шестимата посланици на великите сили и на Русия, които с дискретна почтителност поздравяват българския министър Ляпчев. Оттогава България е суверенно царство и равноправен субект в международноправните отношения, а държавният глава от княз става цар.

С признаването на Независимостта, България вече има право да сключва договори за съюзи, военни споразумения, право на собствен митнически режим. Българските компетентни власти вече могат да съдят на наша територия чужди поданици, дипломатическите ни агентства се повишават в ранг на суверенни легации и българските дипломати стават пълномощни министри, равноправни на другите, което означава, че вече няма да стоят на опашката на дипломатическия корпус. Създадени са и предпоставки за освобождаване на последните останали под османска власт земи в Тракия и Македония.

България е готова за последната решителна крачка след Освобождението, Съединението и обявяването на Независимостта!

ЛИТЕРАТУРА:

1. Кратка история на България, под ред. на проф. д-р И. Димитров, Наука и изкуство, С. 1983
2. Попов Р., Е. Стателова. Спомени за обявяване на Независимостта на България, Издателство на ОФ, С. 1984